

124 YAŞINDAKİ FEMİNİST KIZ KARDEŞLE SOHBET

Serpil ÇAKIR*

Ulviye Mevlan, Aziz Haydar, Mükerrerrem Belkıs, Belkıs Şevket, Nezihe Muhlis ve niceleri... Yıllar önce doktora tezime ilişkin araştırma yaparken, tanıştığım bu kadınları, Fatih Ali Emiri Kütüphanesi, Beyazıt'ta şu an kapanmış Hakkı Tarık Us Kütüphanesi ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin tozlu raflarından yüzyıl öncesinde basılmış olan kadın dergileri vasıtasıyla keşfettim. Araştırmacılar genellikle yalnızdır. Ama ben yalnızlık hissetmiyordum. Kütüphanelerde onlarla geçirdiğim iki yıl boyunca, özellikle kadın dergilerindeki her bir yazı ile dertlerini anlatarak benimle konuştular. Onların isyan eden, dertleşen, çözüm üreten metinlerinin içinde olmak, hayalden ötesine geçmek gibiydi. 1991 yılında siyaset bilimi anabilim dalında, *II Meşrutiyet'te Osmanlı Kadın Hareketi* isimli doktora tezimi tamamladım. Üç sene sonra da 1994'te Metis yayınlarından *Osmanlı Kadın Hareketi* adıyla kitaplaştırdım. Bugüne kadar altı baskı yaptı.¹ 2011'de gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 3.baskıda bu dergilerden fotoğraflar da kattım. Böylece harekette yer alan kadınlardan bazıları en azından günümüzde de görünür oldu.

Bu tez çalışmamı, halen görev yaptığım İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden, Türkiye siyasetini siyaset bilimi ile yoğuran engin ve yetkin bilgisiyle bana yeni ufuklar açan tez danışmanım Prof. Dr. Cemil Oktay'ın yol göstericiliğinde yaptım. 2017'de kaybettiğimiz siyaset bilimci sevgili Şirin Tekeli² de ikinci danışmanım gibiydi. 80 Darbesi sonrası oluşturulan kurula (YÖK) tepki koyduğu için 36 yaşındayken doçent olduğu İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi Kürsüsü'nden istifa ettiği, feminist kurumlara kuruculuk etme sürecini başlattığı yıllara denk

* İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Orcid: 0000-0003-4647-0860.

¹ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, 6. baskı, 2021.

² Serpil Çakır, "Siyaset Biliminde Yeni Bir Soluk: Şirin Tekeli ile Söyleşi, *İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, No. 40 (Mart), 2009. Şirin Tekeli'ye ait makale derlemesi için bkz. Şirin Tekeli, *Feminizmi Düşünmek*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

geldiğim dönemdeydi. Cemil hocamıza armağan kitap yapma fikri ortaya çıktığında kitaba ne yazacağımı tam olarak formüle edememiştim. Doktora öğrenciliğimden profesörlüğe giden süreçte, siyaset bilimi, kadın çalışmaları, kadın tarihi, feminist teori, feminist yöntem alanlarında³ epey bilgi birikimi yapmış, bunları derslerime ve eserlerime yansıtmıştım. Doktora tez yıllarımı hatırlayınca epeydir çok istediğim bir dileğimi uygulamaya koymaya karar verdim. Yıllar önce bana arkadaşlık eden o kadınlardan birini evime konuk etmeli ve onunla sohbet etmeliydim. Birbirimizi tanımalıydık artık. Ben onu yazdıklarından tanıyordum, biliyordum. Ama o bizi bilmiyordu. Ona bizlerin verdiği hak mücadelesini, kendi gözlem ve deneyimlerimi, kadın hareketi, akademideki deneyimler ve ortaya çıkarılan ürünler üzerinden anlatabilirdim. Onların bıraktığı bayrağı nasıl devraldığımızı ve gelecek kuşaklara nasıl bırakacağımızı söylemeliydim. Bu yüzden bu yazı, yüzyıl öncesinden bana, evime konuk gelen bir feminist kadınla sohbet formatında geçecek. Eski bir dost evimize geldi de dertleşiyormuşçasına... Görüşmediğimiz bunca zaman içinde olan biteni, öznel deneyimlerimizi de katarak birbirimize anlatıyoruz. Ne de olsa onları yıllar öncesinden yazdıklarına yansıttıklarıyla tanıyordum. Şimdi evimde, onunla sohbet ediyoruz. Hisleriyle, sesiyle, başardıklarımızla ve başaramadıklarımızla, kırgınlıklarımızla ve umudumuzla... Bu arada yayınlardan, dergilerden alıntılar yapacak; akademik bir yayın ile sohbet rahatlığının dengesini tutturmaya çabalayacağım. Bu sohbe katılmayı isteyenler olursa kim bilir belki çoklu sohbetler yapmanın imkân ve yollarını da bulabiliriz.

Sohbete başlarken

Serpil Çakır: Hoş geldin Mehpere, söze nasıl başlamak istersin?

Mehpare Osman: *Kadınlar Dünyası* dergisi 1913'te neşredildiğinde imparatorluktaki tek lise olan İstanbul Kız Lisesi'nde son sınıf öğrencisiydim. Teyzem hayli faaldi dergide. 30'lu yaşlarındaydı. Hatırladığım, öğretmenlik dışındaki tüm vaktini dergi ve sonrasında kurulacak cemiyet faaliyetlerine hasrettiği idi. Evlenmemişti. Beni çocuğu gibi görürdü. Ama bunun çok ötesiydi. Arkadaştık, dert ortağıydık. Yol göstericimdi. Dergiyi ilk eve getirdiğinde başlığı ve çıkış gayesi çok etkilemişti beni. *Kadınlar Dünyası* ismini koymuşlardı. Bizim bir dünyamız olduğuna atıf vardı. Dergimiz, kadınların haklarını ve çıkarlarını savunma yolunda din ve mezhep ayırımı gözetmeksizin herkese açıldı. Dergi ile tüm

³ Serpil Çakır ve Necla Akgökçe (der), **Kadın Araştırmalarında Yöntem**, İstanbul: Sel Yayıncılık, 1996.

kadınlara seslenmek isteniyordu. Bu gaye bilhassa nüsha kapaklarında ibare olarak yer aldı: "Cins ve mezhep tefrik [ayırma] etmeksizin kadınlık hukuk ve menafiiini [menfaatini] müdâfaa eder musavver [resimli] gazetedir." Günlük yapılan neşriyat, üç ay sonra haftalığa döndü; 1913'ten 1921'e dek bazı zorunlu durumlardan dolayı kesintiler olsa da 9 sene neşredildi. Türkçe bilmeyen ecnebi kadınlar da unutulmadı. Perşembeleri dergi idarehanesine gelebilecekleri duyurulmuştu. Çeşitli Osmanlı milletlerinden (etnik ve dinî gruplarından) kadınlarla kurduğumuz irtibat, yazar olarak dergimizin yazılarına da yansıyor. Derginin kapağında "Osmanlı münevver kadınlara aittir deniyordu."

Teyzem ve arkadaşları bir ay sonra bir cemiyet kurmuş, dergiyi bu cemiyetin yayını olarak kullanmayı istemişlerdi. Onlardaki inat ve kararlılık bana da sirayet etmişti. Derginin neşredilmesini dört gözle bekliyor, matbaadan çıktığında kâğıdı kurumadan ilk okuyanı ben oluyordum. İlk yazımın yayımlandığı günü unutmam mümkün değil. 19 Haziran 1914 tarihli, 77. nüshada, Mehpare Osman imzasıyla yazdığım yazının başlığını "Hukuk-ı Nisvan" olarak koymuştum. Yani kadınların hukuku. İnsanların yarısını oluşturan kadınların haklarından mahrum bırakılmasını eleştiriyor, "Nasıl erkekler bir hakka mâlik iseler kadınlar da o hakka mâlik olmalıdırlar" diyordum.

Serpil: Diğer kadın dergiciliğinden önemli bir farkımız vardı. Bence bizdeki kadın hareketindeki ikinci dalganın ürünü olan bir ilkeyi hayata geçirmişsiniz. Şunu kastediyorum. Bizler sizden sonra, süreç içinde farklılaşan kadın hareketini, içinde bulunulan zamanın siyasal, toplumsal, konjonktürel koşullarına göre dönemselleştirdik. Bunu *dalga* metaforunu kullanarak yaptık. Örneğin sizin dönemi kapsayan yıllara *birinci dalga* kadın hareketi dedik. Bunu Avrupa'da sanayileşmenin başladığı, geleneksel yaşamın ekonomik, kültürel, sosyal açılarından değiştiği, imparatorluktan ulus devlet biçimlerinin, "yurttaşlık" kavramının başladığı döneme kadar götürdük. Medeni haklar, çalışma, eğitim ve siyasal hakların kadınlar için talep edildiği, mahrum edilen yasal eşitliğe ulaşma gayretlerini kapsayan dönem. II. Dünya Savaşı sonrasında başlayıp 1970'li yılların sonunda berraklaşan, 90'lı yıllara değin olan dönemi *ikinci dalga* diye adlandırdık. Maruz kaldığımız hak eşitsizliği ve ayrımcılığın yasalarda yer almaktan, hak problemlinden öte, maddi temele dayanan çıkar çatışmasından kaynaklanan bir iktidar sorunu olduğunu bu dönemde anladık. Bu yıllarda, kadın hareketi, özgürlük hareketi olarak yeniden formüle edilerek ortaya çıktı. Bilinç yükseltme toplantıları yaptık. Biz kadınların ayrı bir sosyal grup olarak görülmesi gerektiğini anladık. Bilimsel disiplinleri kadın bakış açısıyla

sorgulayarak yeni bir disiplini, kadın çalışmaları disiplinini ortaya çıkardık. Bilim, ideoloji ve kurumlar arasındaki ilişkiyi fark ettik. Şimdilerde *üçüncü dalga* kavramını da kullanmaya başladık. 90'lı yıllardan 2010'lı yıllara kadar olan dönemi bu kapsamda görebiliriz. Batı merkezli yaklaşımları daha çok sorguladık. Araştırma süreçlerimize cinsiyet başta olmak üzere, sınıfsal, etnik, ırksal, cinsel yönelim ve farklı cinsiyet kimliklerinin de dâhil olması gerektiğinde ısrar ettik. İngilizce adı *intersectionality*. Biz bunu *keşişimsellik* olarak çevirdik. Keşişimsellik, yukarıda saydığım yapı ve özelliklerin harmanlandığı durumu anlatan kavramdır. Üniversitelerde kadın araştırma merkezlerini ve kadın çalışmaları yüksek lisans programlarını açtık. Bu merkezlerin ilki 1990'da İstanbul Üniversitesi'nde açıldı. 1991 yılında akademik kadroyu başlangıç yaptığım ve beş sene çalıştığım yer bu kurumdu. Aynı dönemde devlet düzeyinde kadınlara ilişkin Kadının Statüsü Sorunları Genel Müdürlüğü türünden kurumlar oluşturulduğu gibi kadınlara ilişkin uluslararası sözleşmelerin imzalanmasını ve uygulanmaya geçilmesini de sağladık.

Sizinle ilgili tespitime dönersem, çıkardığınız *Kadınlar Dünyası* dergisinde, ikinci dalga feminizmin önemli bir yaklaşımı olan radikal feminist akımın örgütlenme anlayışı var. Biz bunu günümüzde anlatmak için *feminist politik örgütlenme* kavramını kullanıyoruz. Yani erkek merkezli değerlerin hüküm sürdüğü, hiyerarşik yapıların dışında kalmak. Karma gruplar yerine, özerk kadın grupları içinde, erkeklerden ayrı hatta erkeklere kapalı alanlar oluşturarak buralarda eril iktidarla mücadele etmek.

Mehpare: Bizim için bu mühim ve müstesna bir düsturdu. Burası sadece bize açık olmalıydı. Derginin kapağına “Osmanlı münevver kadınlara aittir” diye yazarak iddiamızı ortaya koymuştuk. İlk nüshamızda ise sadece kadınların yazılarına yer verileceğini kararlılıkla beyan ettik. Kadın dergileri sadece kadınlara açık olmalıydı ve burada sadece kadınlar yazmalıydı. Bu görüşü erkeklerin *Kadınlar Dünyası* dergisine yazı yazmak isteğini geri çevirirken şöyle dillendirdik: “Hukukumuz hukuk-i umumiye tarafından tanınmadıkça, *Kadınlar Dünyası* sayfalarını erkeklere açamaz.”⁴ Bu uğurda yararlı olmak isteyen erkeklere, bizim dışımızdaki hâkim yayımlara yazmalarını tavsiye ettik. Bunları “erkek gazeteleri” olarak tanımladık. Yazılarınızı erkek gazetelerinde neşretmeniz bizim için daha hayırlı olacaktır.” Bu uğurda yararlı olmak isteyen erkeklere dönemin “erkek gazeteleri”nde yazı yazmasını tavsiye ettik.

⁴ “Açık Muhabere”, *Kadınlar Dünyası*, 3 Temmuz 1913, no.91. (Aktaran: S. Çakır), *Osmanlı Kadın Hareketi*, s. 138.

S-: Tüm sayıları elimizde olmasa da *Kadınlar Dünyası*'nın 1913'ten 1921'e 9 yıl çıkarıldığını, bize bugüne kadar ulaşabilen belgeler üzerinden söylüyoruz. Basın tarihi açısından da kesin bir bilgimiz yok. Bilgilerimiz kurum kütüphanelerinde bulduklarımız ile sınırlı. 1993'te aralarında olduğum beş kadın, *İstanbul Kütüphanelerinde Kadın Dergileri Bibliyografyası*⁵ hazırlamış, kadın dergilerini fotokopi de olsa kütüphanemize getirerek, her birindeki makale isimlerini Türkçeye çevirerek, bir dökümünü yazı ve makale isimleri açısından yaptığımız çalışmayı Metis Yayınları basmıştı. Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin gönüllü emeğe dayalı ilk ortak eseri olan bu yayım, özellikle kadın dergilerini araştırarak çalışmak isteyenler için önemli bir başvuru kitabı oldu. Özellikle de kadın dergileri üzerinde çalışmak isteyenlere. Bize derginizin içeriği hakkında bize biraz daha bilgi verebilir misin?

M-: 4 Nisan 1913, teyzem kadar benim de heyecanla beklediğimiz ilk nüshayı elimize aldığımız gündü. Ulviye Mevlan ve teyzem dâhil birkaç kadın yönetiyordu dergiyi. Onlar da ara sıra yazardı ancak asıl olarak İstanbul'dan ve başka şehirlerdeki kadınlardan gelen mektuplar/yazılar yön verirdi dergiye. Bu yazılarda aile hayatından, çocuk yetiştirmeye, eğitime, siyasete, çalışma hayatına değin birçok konuyu ele aldık. Bu alanlardaki haklarımızı elde etmeyi talep ettik. Maruz kaldığımız meseleleri tartıştık. Birbirimizden haberdar olduk. Birlikte çözüm ürettik. Her yerden kadınlar, basılması için yazılarını yollardı. İdarehanemize gönderilen bu okur mektupları/ yazıları neşriyatımızda müstesna bir yere sahipti. Teyzem ve birkaç arkadaşı bunları okur ve içlerinden tefrik ettiklerini dergiye koyardı. Dergimizin kurucusu olan Ulviye Mevlan da başyazardı.

S-: Biliyor musun? Senin derginin çıkışı ile ilgili duygularının benzerini ben de *Feminist* (1987), *Kaktüs* (1988-1990), *Pazartesi* (1995-2002) dergilerinde yaşadım. Hatta 1980 askeri darbesi döneminde, Yazarlar Kooperatifi'nin (YAZKO) haftalık yayını olan *Somut*'un (4 Şubat 1983-5 Ağustos 1983) kadın sayfası, *Somut* 4. sayfa'yı ilgi ile takip ettiğim gibi, otuz yıl sonraki bu yazıları bir araya getiren kitap derlemesinde, metinleri o dönem okuyanlardan biri olarak bende yarattığı etkilere ilişkin bir yazı yazma şansına erişen birkaç kadından biri olabildim.⁶ “Söyleyecek sözü olup, söyleyecek yeri olmamak. *Somut*'un 4. sayfası bizlere açılmadan

⁵ **Osmanlı Kadın Dergileri Bibliyografyası**, (der.: Zehra Toska, Serpil Çakır, Aynur Demirdirek, Tülay Gençtürk, Selmin Kurç, Sevim Yılmaz, Gökçen Art), Metis yayınları, 1994.

⁶ Serpil Çakır, “Daha söyleyecek çok sözüümüz ve geliştirecek dostluklarımız var!” (içinde) **Somut 4. Sayfa: İlk Feminist Yazılar** (der.: Stella Ovadio), Renas Yayınevi, 2013.

durum çoğumuz için buydu,” diyordu Stella, 27 Mayıs 1983’te. Kendimizi, dertlerimizi, çözümlerimizi, isyanımızı dillendirdik tüm bu yayınlarla. Şimdilerde sanal yayınlar da var, kütüphane raflarının yerini alan. Ama elinde tutabilmek, kâğıda has kokuyu duymak başka bir his. Aslında bunu ilk kez, sizlerin hak mücadelesini konu ettiğim doktora tezimi yazarken sizin çıkardığınız yayınları okurken tecrübe ettim.

M-: Teyzemlerin, benim verdiğimiz hak mücadelesini doktora tezi olarak sundun ve kitaplaştırdın demek. Ne gurur verici... Bunu duyduğuma çok çok memnun oldum. Halide Edip de duysaydı bunu keşke. Onun hayali bu hak mücadele tarihçesinin yazılmasıydı.

S-: Bilmez miyim? Türkiye’de kadın tarihine emek verenler⁷ gibi ben de eserlerimde sizleri sıkça konu ettim, yurt içi/yurt dışı konferanslarda tanıttım. “Kapılar Açılırken”, “Hep Birlikte Koştuk”, “Kadınlar Vardır” isimli belgesel filmlerde sizlerin hak mücadelesini konu ettik. Bunlarda danışmanlık ya da metin yazarlığı gibi sorumluluklar üstlendim. Bu arada *Osmanlı Kadın Hareketi*, 2010’da, Avrupa’da, 20. yüzyılın ikinci yarısında feminist hareketin önemli metinlerini toplamayı hedefleyen bir çalışma olan FRAGEN (FRAMES on GENder) Projesi’nde, Türkiye’deki kadın hareketinin dönüm noktasını oluşturan beş kitap arasına, yaygın okur katılımıyla seçildi.⁸ İki sene önce de *Kadınlar Dünyası*, tanınmış uluslararası bir ansiklopedide madde olarak yer aldı.⁹ Bizlere tebliğ edilen görevi ve

⁷ Bu alanda farklı sosyal bilim dallarından çok sayıda isim yetkin çalışmalar/ yayınlar yaptılar. İsim ve konu olarak geniş bir dökümü için bkz: Serpil Çakır, “Kadın Tarihi Araştırmaları Türkiye Bibliyografyası”, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi - İstanbul University Journal of Women’s Studies*, 22, 2021. <https://doi.org/10.26650/iukad.2021>.

⁸ Avrupa Birliği projesi (Quality in Gender + Equality Politics) kapsamında, 29 AB ülkesi ve Türkiye’nin dâhil olduğu bu projede, kitap, bildiri, süreli yayın ve kampanya başlıklarını kapsayan 10 eser vardı. Seçilen bu eserler Atria (Institute On Gender Equality And Women’s History)’nin sitesine konuldu. <https://institute-genderequality.org/frames-on-gender/countries/turkey/> Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı projenin Türkiye ayağını üstlendi. <http://kadineserleri.org/projeler/> **Seçilen kitaplar (5 kitap):** - Duygu Asena, *Kadının Adı Yok*, 1987; Fatmagül Bertkay, *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 1996; Handan Çağlayan, *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar, Kürt Hareketinde Kadınlar*, 2007; Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, 1994; Şirin Tekeli, haz., *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, 1990. **Bildiri:** -Kadınların Kurtuluşu Bildirgesi, [Ankara]: [s.n.], 1989. – 1; **Süreli Yayınlar:** *Kadınların Sesi* [eşitlik, toplumsal ilerleme ve barış için], İstanbul: Karaca Ofset, 1975-1980; *Pazartesi: Kadınlara Mahsus Gazete*, 1995-2005, sayılar 1-106; *Feminist*, İstanbul: Kadın Çevresi Yayıncılık, 1987-1990. **Kampanya:** Kadınların Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası, (1987-1989), İstanbul. **Fragen Projesi hakkında detaylı bilgi için:** <https://institute-genderequality.org/frames-on-gender/countries/turkey/>

⁹ Serpil Çakır, “Kadınlar Dünyası”, *The Encyclopaedia of Islam*, Third Edition, Part 2018-5, 2018.

inancı hep hissettim. Benim gibi Aynur Demirdirek, Ayşe Durakbaşa, Aynur İlyasoğlu, Birsen Talay Keşoğlu, Elif Ekin Akşit ve diğer kadın tarihi ile uğraşanlar da benzer duygular içinde olmalılar.¹⁰ Halide Edip hayal etti. Hayal etmekle ilgili arzuyu duydu. Onun sözlerinde, şimdilerde bizim feminist teori külliyyatından çıkararak dillendirdiğimiz *feminist tarih*¹¹ bilinci var. 1913'te yayınlanan *Mektep Müzesi*'nden alıntılıdığımız sözlerinde:

"Bu kadınlık hareket-i mukaddesinin sathi ve ibtidai bir tarihini yazarken gönül isterdi ki bu tarihçe, Osmanlı kadınlarının terakki ve tekâmül yolundaki küçük bir tarihçesi olsun. Fakat bugün böyle olmaması bence pek elim değildir. Her yerde kadınların uyanıp ilerlemeleri de başka hareketler gibi yavaş ve müselsele [zincirleme] bir hareket olmuştur. Osmanlı kadınlarının terakki yolundaki mesailerinin henüz bir tarihçesi olmaması, onların da bir şey yapmamış olmalarını intaç etmez. Bilakis bugün büyük ve umumi bir tiyatro salonundan kadınlığa bu kadar mahrem bir mevzudan bahsetmek ve bu mevzuu dinlemek için bu tiyatrodaki Osmanlı kadınlarından mürekkep, muhterem ve büyük bir kitle bulmak. Bunlar iftihar edilecek şeylerdir. Bugün bu saat, ben size böyle hitap ederken, siz beni dinlerken şüphe siz biz de tarih yapıyoruz, demektir. Bu tarihçeyi torunlarımız bir konferans dolduracak kadar uzun ve iftiharla yaptıkları zaman, elbet bizim aciz fakat hüsn-i niyet ve samimiyetle dolu bin müşkilâtla elde edilen mücadelemizden de bahsedeceklerdir."

12

M-: Sultanahmet'te Binbirdirek Sarnıcı'nın karşısındaydı *Kadınlar Dünyası*'nın yeri. Beşiktaş'ta oturuyorduk o zamanlar. Derginin matbaadan çıkışının olduğu pazartesi günleri Eminönü'ne gelip Çağaloğlu yokuşundan çıkıyordum dergiye gitmek için. Vardığımda nefessiz kalmadığım tek bir günüm olmadı. Dergi tirajımızı tam olarak bilemiyorum ama 1918'deki 165.

¹⁰ Aynur Demirdirek, **Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışlarının Hikâyesi**, Ankara: İmge, 1993; Ayşe Durakbaşa, **Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul, 2000; ed. Fatma Türe and Birsen Talay Kesoğlu, **Women's Memory**, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 2011; Akşit, Elif Ekin, **Kızların Sessizliği, Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi**, İstanbul: İletişim, İstanbul, 2005.

¹¹ Fatmagül Berktaş, **Tarihin Cinsiyeti**, İstanbul: Metis Yayınları, İstanbul; Serpil Çakır, "Feminism and Feminist History-Writing in Turkey: The Discovery of Ottoman Feminism," **Aspasia: The International Year Book of Central, Eastern and Southeastern European Women's and Gender History**, Berghahn Journals, sayı:1, 2007b; ;S. Çakır, "Feminist Tarih Yazımı: Tarihin kadınlar için, kadınlar tarafından yeniden inşası" (içinde) **21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan**, (der. Serpil Sancar), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011; S. Çakır, "Tarih Yazımı", (içinde) **Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi** (der. Aysin Kocan Turhanoglu), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, 2019.

¹² S. Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, s. 21.

nüşhada kâğıt sıkıntısı nedeniyle 3000 adet basım yapılacağı açıklanmış, okurlara müşkülât çekmemeleri için abone olmaları nasihat edilmişti.

S-: 3000 o dönem için epey fazla. Hele de okuryazarlığın hayli az olduğu ve bir basılı eserin en az 5 kişi ile paylaşıldığı bir dönemde. Biliyor musun? 1978’de çıkarılan *Kadınca* dergisinin traşı 60 bindi ve bu olağanüstü bir sayıydı. Zannedersenem buna yaklaşan bir yayın daha olmadı. Hemen ekleyeyim; feminizmin Türkiye’de yaygınlaşmasında hayli etki yapan *Kadınca* dergisinde sizler de yer aldınız. 1989 Mart sayısında Filiz Koçalı’nın benimle yaptığı bir söyleşide sizleri anlatmıştım. Konulan başlık “Feminist Büyükannelerimiz”di.

Feminizm, Daima Feminizm

S-: Feminizm demişken sizler bu kavramı bizden önce kullanıp benimsemişsiniz. Ama bizim onu sahiplenmemiz 80’li yılların başında oldu. Feminizm kelimesini aynen kullanmayı tercih ettiniz. Yakup Kadri’nin bu konudaki dönemin gazetelerinde yayınladığı “Feminizme ne gerek var bu yabancı bir kelime; siz bu kelimeyi kullanmayın, zaten taklitçisiniz,” polemiğine, -ki aynen bu dönemde olduğu gibi, o dönemde de kadınların sıkça maruz kaldığı bir bakıştır bu- Nimet Cemil Hanım, 19 Şubat, 1921’de *Kadınlar Dünyası* sayfalarından “Feminizm, Daima Feminizm” başlığı altında şöyle cevap vermişti:

“Birçok mühim şey vardır ki her millette mevcut olduğu halde, birçok millette ismi, hatta tercümesi bile yoktur. Telgraf otomobil vapur gibi... Binaenaleyh nisaiyilik, nisaiyun -bunlar Arapça kadınlık, kadın demek- tabirlerine hiçbir ihtiyaç hissetmiyoruz. Varsın lisanımıza ecnebi bir kelime daha girmiş olsun, ne zararı var? Yalnız feminizmin vücudu ve vücubu (varlığı ve gerekliliği) inkâr edilemez.”¹³

S-: Kadın hakları mücadelesini başlattığınız döneme ilişkin neler söyleyebilirsiniz?

M-: II. Meşrutiyet’in ilanı biz kadınlara daha çok umut vermişti. Hak, hukuk bahisleri, haklarımızdan mahrum edilen bizler için bir dönüm noktası olabilirdi. Bu anayasal dönemin herkese şumul olduğunu düşündüğümüzden kadınlar için hak ve hürriyet taleplerini ifade etmeye başladık. Erkeklerle, onların durumlarıyla kendimizinkini kıyas ettik. Kadınlık bilinci geliştirmeye çalıştık. Umutlarımız yanıtlanmayınca, hesap sorduk. 10 Temmuz 1914 tarihli 98.nüşhada, meşrutiyetin yıldönümü kutlamalarına tekabül eden günde, "Erkeklerimizin Milli Bayramı, Osmanlı Erkeklerine"

¹³ S. Çakır, *aynı eser*, s. 181.

başlıklı yazıyı yazdım. Erkeklere hitaben, haklarımızı neden gasp ettiklerini, erkeklere tanınan haklara neden biz kadınların kavuşamadığımızı dile getirdim. Neşriyatımızda hemfikir olduğumuz hususları *Kadınlar Dünyası* imzasını kullanarak baş makale şeklinde yayınlıyorduk. Bu imza ile erkeklerin hürriyetlerine kavuştukları bu günü kutladığımız ve eksikliğini eleştirdiğimiz yazılarımız oldu epeyce. Bir tanesinde alıntı yapayım:

“Bir kere bir yerde münevver gençten işitmişim. 'Daha ne istiyorsunuz! İşte sizi devâir-i resmîyede [resmî daireler] ve müesseselerde mevki ve memuriyet sahibi ediyoruz. San'atlar öğretiyoruz, tiyatro ve sinemalara gidiyorsunuz ilh... Bu az şey midir?' demişti. Dikkat buyuruluyor mu? 'Ediyoruz, yapıyoruz' kelimeleri biraz ağırca değil mi? Hani 'size bu kadar lütuf ettik. Fazlasını istemesenize' demek gibi bir şey. Kendisine sormuştum: -Bunları siz mi verdiniz, yoksa bunlar bizim hakkımız mıydı? Eğer biz devâir-i resmîyede bir mevki sahibi olabilir isek, o hâlde bu bizim kendi kazandığımız haktır.”¹⁴

Osmanlı Kadın Dernekleri

S-: Hak mücadelenizde yayın faaliyeti yanında çeşitli dernekler de kurdunuz. Kurduğunuz 30'a yakın dernek, kadın hareketinin ikili karakterine vurgu yapacak özelliktedir: Millî meseleler ya da kadınlık meseleleri. Savaşın kadınlar üzerindeki yıkıcı etkisini azaltmak, her yaştan kadını eğitim ve çalışma hayatına, istihdama katabilmek ya da kadınları çeşitli açılardan bilgilendirmek, bilinçlendirmek için imparatorlukta tüm kadınları kapsayan derneklerden bazılarının isimlerini burada zikretmek isterim: Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Heyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Heyet-i Merkeziyesi, Osmanlı Türk Kadınları Esirgeme Derneği Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti Hayriyesi, Biçki Yurdu, Asri Kadın Cemiyeti Cemiyet-i Nisvan Heyet-i Edebiyesi, Teali-i Nisvan Cemiyeti, Osmanlı İttihad-ı Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti, Kırmızı-Beyaz Kulübü, Azkaniver Hayuhaç İngerutyan Cemiyeti, Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, Türk ve Ermeni Kadınlar İttihat Cemiyet-i Hayriyesi, Kürt Kadınları Teali Cemiyeti, Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti.¹⁵

¹⁴ Aziz Haydar, “Kadınların Yaratılışı, İstidadı, Vazifesi”, *Kadınlar Dünyası*, 29 Kanun-i Sami 1921, no.194/5, s. 2. Aktaran S. Çakır, *aynı eser*, s. 218.

¹⁵ S. Çakır, *aynı eser*, ss. 86-132. Kitabın sonunda kadın derneklerinin programlarına yer verildi. Ayrıca bkz. S. Çakır, “Osmanlı Kadın Dernekleri”, *Toplum ve Bilim*, Bahar, 1991.

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti

S-: Dernek kurduğunuzdan bahsetmiştin. Buna nasıl karar verdiniz?

M-: Biz bu neşriyatlarla, kadınlara kendilerini fert olarak ifade etme, sorunlarını dillendirme, gündeme getirme, bir tartışma yaratma ve bunu umumi alana taşıma imkânı sunmaya çalıştık. Bizler yazı yazmada ürkektik. Bu alanda çok yeniydik. Bu yüzden bu dergilerin sadece kadınlara açık olması önemliydi. İçinde yaşadığımız toplumda meselelerimizi birbirimize anlattık, taleplerimizin listesini çıkardık. Çözüm için birlikte düşündük, çareler aradık. İsyân ettik. Mücadele başlattık. Dergilerin mukabilinde cemiyetler de kurduk. Örneğin *Kadınlar Dünyası*'nı çıkardıktan bir ay sonra 28 Mayıs 1913'te Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'ni kurduk.

S-: 1913'te kurduğunuz derneğinizi bugüne taşıyan ve tanıtan ilk yazıyı, *Tarih ve Toplum* dergisinin 66. sayısında, "Osmanlı Kadınının Yeni Bir Kimlik Kazanma Aracı: Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti" [Osmanlı Kadınının Hukukunu Savunma Derneği] başlığı altında, ilk basılan yazım olarak 1989'da yayınladım,¹⁶ "II. Meşrutiyet dönemi kadın dernekleri içinde, feminist olarak tanımlayabileceğimiz belki de tek dernektir" diye yazarak diğer bilgileri aktarmıştım. *Kadınlar Dünyası* dergisi kanalıyla harekete destek veren kadınların sözcülüğünü üstlenmişti. Bilinçlendirme ve yol gösterme işlevleriyle Osmanlı kadınına yeni bir rol kazandırmaya çalıştığı gibi, kadınların harekete geçmesini de sağlamıştı. Yayın faaliyetleri ve kurulan dernekler, bilgilendirme, bilinçlendirme, talepleri dile getirme ve harekete geçirme yolunda kullanılan başlıca araçlardı. Bu süreci senden dinlemek daha doğru olur.

M-: Cemiyetimize giriş ücreti bir defaya mahsus olmak üzere 20 kuruştı, aylık aidatı en az 5 kuruştı. Derneğe girmede aranan koşul, kadın hakları konusunda çalışmaktı. Derneğin idare heyetini her hafta toplayacak; ayrıca olağanüstü hâllerde ve yıl sonlarında da bu toplantıları tekrarlayacaktık, Kadınların maruz kaldığı eşitsizliğine, bugünkü tanımla cinsiyetçiliğe karşı mücadele başlattık. Bu gaye aile, toplumsal hayat, çalışma hayatı, siyaset gibi alanlarda düzenlemeler istedik. İhtimai hayatın tümüyle irtibatlı bir "kadın inkılabı"nın gerçekleşmesini istiyorduk. Kadınlara yönelik iş evleri açılmasını istedik. Derneğin teşviki ve verdiği mücadele sonucu başvuruları önce kabul edilmeyen Bedra Osman Hanım ve arkadaşlarının İstanbul Telefon İdaresi'ne kabulü dergi yoluyla iç işleri bakanlığı da dâhil edilen bir mücadele sonunda gerçekleşecekti. Bedra

¹⁶ S. Çakır "Osmanlı Kadınının Yeni Bir Kimlik Kazanma Aracı: Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti", *Tarih ve Toplum*, no:66, Haziran, 1989.

Hanım aynı zamanda ilk iş müfettişi olarak tayin edildi. Ayrıca Dernek üyesi Belkis Şevket Hanım 1913'te pilot eşliğinde, İstanbul semalarında zamanın tek motorlu teyyaresi ile uçuş yaparak kadınlara ilişkin "korkak" önyargısını kırmaya çalıştı. Uçuşu anlattığı dergideki yazısından kısa bir alıntı yapayım. Bu iki kampanyanın fotoğraflarını da Kadınlar Dünyası'nda yayınladık.

"Ba'de-z-zevâl [öğleden sonra] saat birde mukaddes cemiyetimizin bayrağını ve azâlarını hâmil ve kırmızı rozetlerle müzeyyen otomobillerle Ayastafanos'taki tayyare mektebine azimet edildi. Mekteb heyet-i erkânı beyefendiler tarafından, mazhar-ı iltifât buyurulduk. Ve bu esnada tayyare mektebi müdürü Veli Beyefendi'nin harem-i ismetpenâhîleri [ismetli eşi] tarafından tayyare resmini havi bir göğüs iğnesi ihdası ile ayrıca taltif edildim. Lütfen trenle buyuran hemşirelerimle musâfaha [tokalaşma] ve istirahatla bir saat mürûrundan [geçtikten] sonra esnayı tayerânda şiddetle çarpan rüzgâra mukavemet için pilot beylere mahsus yeni ve güzel tayyareci muşamma'ını [üstlük] ve başıma da yün bir başlık giydim; gözlerimi siyaneten takılması lüzumlu gözlüğü taktım. Beni bu hâlimle gören muhterem refikalarım gülüyorlardı." "Yeşil tarlalar, ufak köyler, derecikler hakikaten güzel manzaralar irâe [göstermek] ediyordu. İstanbul'umuzun üstünden uçarken sepetten kartları aşağı atıyordum. Ve biz otomobil gibi yirmi, otuz metre kadar yerde bir müddet gittikten sonra alkışlar arasında yavaş yavaş tereffu' etmeye [yükselmek] başladık.¹⁷

Hanımlara Mahsus Gazete, Şüküfezar, Demet ve diğerleri

S:- Birlikte kadın dergiciliğine bakalım istersen. Sizin dönemden bugüne çok sayıda kadın dergisi çıkarıldı. *Hanımlara Mahsus Gazete, Şüküfezar, Demet, Mehasin, Musavver Kadın, Kadın* (İstanbul), *Kadınlar Dünyası, Erkekler Dünyası, Güzel Prenses, Kadınlık, Siyanet, Seyyale, Hanımlar Âlemi, Kadınlar Âlemi, Kadınlık Hayatı, Bilgi Yurdu Işığı, Türk Kadını, Genç Kadın, Kadın Duygusu, İnci, Diyane, Kadınlar Saltanatı, Hanım, Ev Hocası, Süs, Firuze*. Cumhuriyet öncesinde 40'a yakın kadın dergisi vardı. Aslında dil bariyeri bunları keşfetmemizi biraz geciktirdi. Keşif, Osmanlıca'yı öğrenip bu yayınlara doğrudan ulaşınca derinleşti. Çok etnili Osmanlı toplumundaki farklı dillere hâkimiyet bu keşfi zenginleştirecek hiç kuşkusuz. Örneğin 1845'te Efrosini Samarcidis'in¹⁸, Osmanlı'daki ilk kadın dergisi, Rum kadın dergisi *Kypseli*'yi (Petek)

¹⁷ S. Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, s. 112.

¹⁸ <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/efrosini-samarcidis/?tur=Alfabetik>

çıkardığı bilgisine erişebildik. 15 günde bir çıkarılan *Hay Gin* (1919-1933) dergisinin 3 Kasım 1919'da Hayganuş Mark¹⁹ tarafından çıkarıldığını da öğrenebildik. Osmanlı kadın dergilerinden bazılarını Osmanlıdaki modernleşmeci Batıcı erkekler çıkarmıştı. Örneğin İlk yayınlardan *Terakki-i Muhadderât*, *Terakki* gazetesi tarafından 1869'da yayınlandı. 48 sayı çıkarılan dergide kadınların yaşadıkları dertlerin ifade edilirken kadın mektuplarına da yer verildi. Kadın imzaları ya mahlaslı ya da sadece ön adla yazılıyordu. Örneğin 5. nüshadaki Rabia imzalı bir mektupta, kadınların maruz kaldığı kısıtlamalar şöyle eleştiriliyordu:

“Şurasını iyi bilmek gerekir ki, ne erkekler kadınlara hizmetkâr, ne de kadınlar erkeklere cariye olmak için yaratılmıştır. Erkekler hüner ve marifetleri ile hem kendilerini, hem de hepimizi geçindirebiliyorlar da, biz niçin bilgi ve hüner kazanmaya kudretli olamıyoruz? El ve ayak, göz, akıl gibi vasıtalarda bizim erkeklerden ne farkımız vardır? Biz de insan değil miyiz?”

Benzer hususlar diğer yayınlarda da vardı. Şemseddin Sami de 1880'de yazılarının hepsini kendisinin kaleme aldığı *Aile* isimli dergiyi kadınları bilgilendirmeyi amaçlayarak çıkarmıştır. İçinde, ansiklopedik bilgilerin yanı sıra, takvim ve yıldız sistemlerini de bulmak mümkündür. Anlaşılan odur ki, kadın dergilerinin erkekler tarafından kullanılması epey eleştirilmiştir, bu alanın kadınlara açılması istenmiştir. Örneğin 1883'de Mahmud Celaledin tarafından yayınlanan *İnsaniyet* dergisine gelen Mektepli Kız imzalı bir mektupta, kadın dergilerinde kadınların yazılarının yayımlanmasına öncelik verilmesi istenmiş, kadınların yazılarını yayımlatmakta güçlük çektikleri, önemsenmedikleri, hatta sırf bu nedenle erkek imzası kullanmak zorunda kaldıkları ifade edilerek şöyle denilmiştir:

“Bizden kitap beklenmez ya; siz isterseniz tashih ediniz. Lâkin bu mektubu neşretmeyecek olursanız, bir daha yazı yazmaya tövbe edeceğim (...) Kabul ederseniz size muhabirelik ederim. Geçen sene daha bu kadar yazamazdım. Gelecek sene daha az çirkin yazarım.”²⁰

M-: Bu nedenle biz *Kadınlar Dünyası*'nda sadece kadınların yazacağını kararlaştırdık. Bizim neşriyatımız, diğer kadın dergilerinden hayli farklıydı. Sahibi, yazarları hatta mürettepleri ile tamamen kadınlardan oluşmuştu. Sadece kadınlara açıldı. Sohbetimizin başında da zikrettiğim üzere,

¹⁹ <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/hayganuş-mark-markar/?tur=Alfabetik>; Lerna Ekmekçiöğlü, Melissa Bilal (Der.), **Bir Adalet Feryadı – Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933**, İstanbul, 2006.

²⁰ Mektepli Bir Kız, "Hazine-i Evrak Müessisli-i İnedir", **İnsaniyet**, Rebiyülahir 1300, no. 2, ss. 49-53. Aktaran, Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, s. 64.

haklarımızı elde edene kadar erkek yazılarına yer verilmeyecekti. Bize göre kadınların hak mücadelesi bağımsız olmalıydı. Üstelik erkeklere güven de duymuyorduk. Bunu *Kadınlar Dünyası*'nın 1. nüshasında şöyle yazmıştık:

“Evet, Osmanlı erkeklerinden bazıları bizi, biz kadınları müdafaa ediyorlar, görüyoruz, teşekkür ederiz. Biz Osmanlı kadınlarının kendimize mahsus inceliğimiz, kendimize mahsus adet ve adabımız vardır, bunu erkek muharrirler bir kadının anlayacağı ruhla anlamazlar. Lütfen bizi kendi halimize bıraksınlar, hayallerine oyuncak buyurmasınlar. Biz kadınlar hukukumuzu bizzat kendi çalışmamızla müdafaa edebiliriz.”²¹

Benzer şekilde 1886'da çıkarılan *Şükûfezar* da sahibi kadın olan ve yazı kadrosunu tümüyle kadınların oluşturduğu bir dergidir. Arife Hanım'ın çıkardığı, Münire, Fatma Nevber, Fatma Nigâr gibi kadınların yazdığı dergide, siyaset dışındaki yazılarıyla, kadınların varlığını kamuoyuna duyurmak temel gayedir. Hiçbir yargı ya da davranış onları engelleyemeyecekti:

“Biz ki saçı uzun akli kısa, diye erkeklerin hande-i istihzasına [alaylı gülümseme] hedef olmuş bir taifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkeklığe tercih etmeyerek, şâh-râh-i sa'y-u amelde [çalışmanın doğru yolu] mümkün olduğu kadar payendâz-ı sebât [ayak direktmek] olacağız.”²²

1895'ten 1908'e dek 612 sayıyla 13 yıl süreyle çıkan, *Hanımlara Mahsus Gazete*'de ise, edebiyat ve fikir yazıları yazmaya cüret eden Fatma Aliye, Emine Semiye, Şair Nigâr Hanım'ın eserlerinin ilk tanıtıldığı, kadınların yazı yazdığı bir yayındır. *Hanımlara Mahsus Malumat*'in çıkış tarihi de 1895'tir.

S-: Cumhuriyet kurulduktan sonra da epey kadın dergisi yayımlandı. Yeni bir toplum ve siyasal tasarım olan Türk modernleşmesinde kadınlar tüm ulus devletlerde olduğu gibi özel bir önemdeydi. Kadınlara Batılılaşma ve modernleşmenin taşıyıcılığı rolü verildi. Ancak bu rolün sınırlarında erkekler belirleyiciydi. Sizin dönemde de yaşadığınız gerilim/ ikilem bu dönemde de devam ettirildi. Gelenekselci kalıp ile modernleşmecî kalıp arasında cinsiyet rollerinde yaşanan bu durum, “yeni adam”, “yeni kadın” türünden tanımları ortaya çıkardı. Aslında “yeni adam”da yeni olmayan bir erkek kimliği çizilmişti: Düzenleyen, koruyan, kollayan özellikleriyle eski erkeğe benzemeye devam eden modern yurttaş/ koca/ ve baba. “Yeni kadın”

²¹ Çakır, aynı eser, s. 189.

²² Arife, “Mukaddime”, *Şükûfezar*, no 1, 1301, s. 6.

ise, ailevi, içtimai vazifelerini benimseyen ve başkaları için yaşayan, en belirgin meziyeti fedakârlığı ve feragati olan bir varlık olarak düşünüliyordu. *Ev-İş, Ana, Ev Kadını, Aile, Dişi Kuş, Anne, Yuva, Ana Türk Kadın, Cumhuriyet Kadını* gibi kadın dergilerinde de bu görüşün izlerini bulmak mümkün. Toplumun, ulus devletin, maneviyatını, özünü temsil eden bir sembol olarak kadının, savunulması, korunması, ulus devletin ve milletin bekası açısından hayati önemdeydi. Bu konular özellikle 90 sonrası feminist literatürde çokça ele alındı. Kadının bu şekilde simgeleştirilerek ikinci vatandaşlık statüsünde değerlendirilmesinin, dinî söylem ve süreci çok aşan bir ataerkil geleneğe işaret ettiği ortaya koyuldu.²³

M-: Cumhuriyet sonrasında yayınlanan kadın dergileri içinde İffet Halim Oruz'un 1939'da çıkardığı *Kadın Gazetesi*'ni ilgi ile takip ettim. Bizimkine benzer bir muhteviyata sahipti galiba.

S-: *Kadın Gazetesi* bugüne kadar en uzun çıkan kadın dergisi oldu. Osmanlıdan miras gazete vurgusu burada da devam ettirildi, haftalık olmasına rağmen gazete ibaresi kullanıldı, *Kadın Gazetesi* başlığı tercih edildi. 1947'den 1979'a 32 sene zarfında Türkiye'deki sosyal, kültürel ve siyasal değişimler, devletin kadına bakışı ve kadınlara ilişkin her tür bilgi ve hak talebinin de bulunacağı önemli bir kaynaktır. Özellikle 1923'de kadınların ilk siyasal parti denemesi olan Kadınlar Halk Fırkası'na izin verilmediği için kurulan Türk Kadınlar Birliği'nin (1924- 1935) tek parti döneminin de yönlendirmesiyle, dernek üyeleri tarafından kapatılmasından sonra ikinci kez kurulduğu 1949'dan sonraki dönemine ilişkin tüm faaliyetlerin de takip edilebileceği bir yayındır. 80 sonrasında ise kadın dergiciliği başka bir biçim aldı.

M-: Ben 80 sonrası kadın neşriyatını merak ediyorum. Nedir önemli olan ve buna hangi durumlar tesir etmiştir?

S-: 80 sonrası yayınlar içinde *Kadınca* (1978-1992) ve *Pazartesi* (1995-2005)²⁴, en uzun süreli çıkan dergiler oldu²⁵. 1980 darbesi öncesi Türkiye'de ciddi bir toplumsal muhalefet vardı. Buna damgasını vuran sosyalist gruplar ve siyasal partilerden bazıları, kadınların yaşadıkları sorunların varlığını

²³ Duygu Köksal, "1930'lar 40'larda Kadın, Cinsiyet ve Ulus," **Toplumsal Tarih**, sayı: 51, 1998; Ayşe Durakbaşı, "Türk Modernleşmesinin Kamusal Alanı ve Kadın Yurttaş", (içinde) **21. Yüzyıla GİRERKEN TÜRKİYE'DE FEMİNİST ÇALIŞMALAR CİLT 1., a.g.e.**; Fatmagül Berktaş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm," (içinde) **Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, (der.: M. Alkan), İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

²⁴ **Pazartesi** dergisinin tüm sayılarının yer aldığı arşiv için bkz: <http://www.pazartesidergisi.com/>

²⁵ Cumhuriyet sonrasında çıkan dergiler için bkz: Aslı Davaz-Mardin, **Hanımlar Alemi'nden Roza'ya**, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

kabul etseler de bunu işçi sınıfı ezilmesi içinde tanımlarlar ve çözümü de sosyalizmde görürlerdi. 1980’de Türkiye’de askeri darbe oldu. Feminist hareket ise, 1980 darbesine karşı ilk muhalefet hareketi olarak gündeme geldi. Kadınların kadın olmaktan kaynaklanan sorunları vardı, bu özgül sorunlar işçi sınıfının sorunları içinde eritilmemeliydi. 1980 sonrası kadın hareketi, ikinci dalga feminist hareketin öne çıkardığı hususlar temelinde, erkek baskısına ve patriyarkaya karşı itirazları yükseltti. Kadın hareketi, tüm siyasal söylemlerin sorgulanmasını yaparken, kendisini bu söylemlerden bağımsızlaştırmaya önem verdi. İşte bu dergiler tüm bu bakışları ortaya koyan örnekler oldu.²⁶

M-: 80 sonrasındaki kadın hareketinin siyasal ideolojilerden ve devletten bağımsız olduğunu söyledin. Bu konuda biraz teferruat verebilir misin?

S-: Elbette. Türkiye’de demokrasinin kesintiye uğratıldığı 80 Darbesi sonrasında, feminizmin farklı tür ve biçimleri netleşmişti. Bu yüzden sorunu cevaplamadan önce biraz feminizm üzerinde durmak istiyorum. Feminizm, kadınların kendilerini baskı altına alan düzeni algılama, politik olarak tanımlama ve ona karşı mücadele yöntemleri geliştirme olarak tanımlanabilir. Feminizm gerek bu düzenin algılanışı ve ona karşı çıkmanın politikasının oluşturulması, gerekse oluşturulmak istenen toplum modelleri açısından kendi içinde farklılaşabilir. Feminist yaklaşımlar liberal, Marksist, sosyalist, radikal, psikanalitik, anarşist, varoluşçu, kültürel, postmodern feminizm eko-feminizm, siyah feminizm gibi adlar olarak birbirinden kuram ve pratik açısından farklılaşmaktadır. 80 sonrası dönemde, liberal feminizmden farklı olarak, radikal ve sosyalist feminizmin ürünleri de ortaya çıkmaya başladı. Radikal feminizm, kadınların ezilmesini toplumdaki en yaygın ve en derin baskı olarak gören ve bu baskının nedenlerini anlamayı ve ortadan kaldırmayı amaçlayan yöntemler kullanır, kurumlar kurar, yayınlar yapar. Nasıl ki siyaset iktidara, iktidar ilişkilerine yönelik bir bilimse, feminist teoride de iktidar ilişkileri hedeftir: Kadın/ erkek ilişkisi bütün iktidar ilişkilerinin temelinde yer alır. Erkek iktidarı, erkeklerin

²⁶ Yeşim Arat, Yeşim, “1980’ler Türkiye’sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizmin Radikal Uzantısı”, **Toplum-Bilim**, Bahar, 1991; Aksu Bora, Asena Günel, **90’larda Türkiye’de Feminizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002; Ayten Alkan ve Serpil Çakır, “Türkiye’de Cinsiyet Rejimi: Süreklilik ve Kırılmalar” (içinde) **Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim** (der.: Bülent Duru ve Faruk Alpkaya), Ankara: Phoenix Yayınları, 2012; Tekeli, Şirin, “1980’ler Türkiye’sinde Kadın Kurtuluş Hareketinin Gelişmesi”, **Birikim**, Temmuz, 1989; İlkay Yılmaz, “Hareket ve Kurumsallaşma Arasında Türkiye’de Kadın Mücadelesi: Eşitlik, Özgürlük, Farklılık” (içinde) **Toplumsal Hareketler, Tarih, Teori ve Deneyim** (der.: Doğan Çetinkaya), İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

kadınlar üzerindeki egemenliğine dayanır.²⁷ Bunun adı *patriyarka* ya da *erkek egemen düzendir*. Kadının ezilmesini “toplum” ya da “koşullar” gibi soyut kavramlara bağlamak yeterli değildir; erkeklerin bu baskıdaki somut rolleri ayrıntılarıyla ortaya koyulmalıdır. Bu yolda, şu hususlarda anlaşıldı: Patriyarka özerk bir sömürü ve egemenlik sistemidir, cinsel olan politiktir, özel alan politiktir, karma örgütlenme yerine bağımsız kadın örgütlenmesi olmalıdır.

Türkiye’deki kadınlar da bu ilkelerden yola çıktıkları kurum ve oluşumlarını sırasıyla hayata geçirdiler. 1983’te İstanbul’da, on üç feminist kadın bir araya gelerek Kadın Çevresi şirketini kurdu. Bu şirket kanalıyla 1987’ye dek feminizmin klasikleri çevrildi ve yayımlandı. Seminerler, kampanyalar, şenlikler, tartışma toplantıları düzenlendi. 1987’de radikal feminist bir dergi olan *Feminist* dergisi çıkarıldı. 1988’de sosyalist feministlerin tartışmalarının aktarıldığı önemli bir alan olan sosyalist feminist *Kaktüs* dergisi yayımlandı. 1990’a dek 12 sayı çıkarıldı. Bu dergiler hiçbir dağıtımçıya bağlı olmayan, nerdeyse elden ele dolaşan feminist yayınlardı. Aslında aynen *Kadınlar Dünyası* gibi kadınlar arasında iletişimi, diyalogu geliştirmeye yönelikti. Bu arada *Kadınca* dergisinin önemine değinmeliyim. Duygu Asena’nın, 1978’den 1989’a on sene boyunca çıkardığı, çok tirajlı *Kadınca*, bağımsız bir dergi olmasa da dönemin önemli popüler dergilerindedir. Çocuk bakımı, magazin, moda, makyaj gibi konulara bolca yer verilse de temel husus, kadın hakları, kadın özgürlüğü temel mesele olduğu için diğerlerinden farklıydı. Çalışan kadınların sorunları, kadın sağlığı, aşk, evlilik, ilgi çeken konulardandı. Özellikle kadın cinselliği hayli cesur dillendiriyor, başarılı kadın örnekleri söyleşilerle dergi sayfalarında yer alıyordu. Ardından 5 sene yayınlanacak olan *Kim* dergisi de aynı çizgideydi. Bu iki dergi feminizmin yaygınlaşmasında hayli etki yaptı. 2000 yılında çıkan *Pazartesi* dergisi ise, sadece radikal feminizmin değil, milliyetçiliğe eleştirinin üst düzeyde somutlaştığı bir dergi olarak ortaya çıktı. 1895’te, sizin dönemde çıkarılan *Hanımlara Mahsus Gazete*’nin mirasını sahiplenen *Pazartesi* dergisi ise, *Hanımlara Mahsus Gazete: Pazartesi* ibaresiyle çıkarılmıştı. *Roza, Jiyan*, Kürt kadınların, *Kadın ve Aile*, *Hanımeli* dindar kadınların, *Kaos GL* ise, lezbiyen kadınların da önemli bir bileşen olduğu geniş bir mecranın talepleri doğrultusunda çıkarıldı. 2010 sonrasında feministler tarafından Ayizi ve Güldünya yayınevleri kuruldu. Şimdilerde *Sharfliler* ve *Reçel* gibi bloglar, internet yayımcılığı örnekleriyle hayli etkililer ve hayli okur topluyorlar. Çeşitli e-gruplarla ve facebook

²⁷ S. Çakır, (2007) “Feminizm. Ataerkil İktidar Eleştirisi”, (içinde) **Modern Siyasal İdeolojiler**, (der.: Birsen Örs), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, ss. 415-437.

sayfalarıyla tartışmalar kitlelere ulaşabiliyor. Yayınlar yanında eğitimden, siyasete, çalışma hayatına varıncaya kadar çok sayıda kadın dernek ve kurumları da oluşturuldu. Kadın kurultayı, şiddete son, feminist, Yoğurtçu Kadın Platformu gibi kadın hareketindeki kadınların birlikte hareket etmesini sağlayan, birbirinden haberdar eden, feminist aktivizme hizmet eden e- posta grupları ortaya çıktı.

S: Şimdi istersen senin merak ettiğin konulara geçelim.

M: Merak ettiğim çok konu var. Bunlardan ilki Cazibe Hakkı Hanım'ın teşebbüs ettiği kadın kitaplığı konusu. Bu bizim dergide duyuru olarak yer almıştı. Ancak ayrıntısına erişememiştim. Siz bu konuda bir şeyler yapabildiniz mi?

S: 1990 yılından beri İstanbul'da Haliç'te Balat'ta bir kütüphanemiz var. Aslı Davaz, Füsün Akatlı, Füsün Ertuğ-Yaraş, Jale Baysal ve Şirin Tekeli tarafından kurulan Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, hem kütüphane olarak araştırmacılara verdiği hizmetle hem de yayınladığı eserler ve düzenlediği toplantılarla kadın tarihinde çok önemli bir konuma sahip bir kurum. Kütüphanenin benim için anlamı çok büyük. Kütüphanenin ilk gönüllüsü oldum. Zaten maaşlı çalışmanı yoktu. Birkaç kadın nöbet usulüyle çalışıyor, iletişimi, yaptığımız her şeyi yazdığımız bir defter ile sağlıyorduk. Tüm destek verenler gibi birçok işinde heves ve motivasyonla çalıştım ve inisiyatif aldım. Bizler için bir okul gibiydi. Kurumu birlikte var ediyorduk. Osmanlıca kadın dergilerinin çoğu koleksiyonunu Hakkı Tarık Us Kütüphanesinden bulmuştum. Bu dergilerde kadınların fotoğrafları yayınlanmıştı. Kütüphanenin açılışında bu fotoğraflardan bir sergi düzenledim. Büyük teyzelerimizi, feminist büyük kız kardeşlerimizi göstermek, duyurmak bana başka tür bir gurur verdi. Kütüphanede düzenlenen ilk konferansta onların mücadelelerini konu ettim. Otuz yılda biriktirdiğim özel arşivimi ise 2014'te kütüphanemize bağışladım. Devam ediyor bu bağış sürecim. Kütüphanedeki yetmiş özel arşivin en kapsamlı ve en geniş olanı olduğunu söyleyebilirim. Yılda dört kez olmak üzere kadın hareketi, diğer hareketler, genel/ yerel seçimler, toplantılar, etkinlikler, makaleler, afişler dâhil olmak üzere tüm biriktirdiklerim kütüphanenin özel arşivine bölümüne konuluyor. Kadın Eserleri Kütüphanesi, kadın konulu kitapların yanı sıra kadınların geçmişlerine ait kişisel arşivler, mektuplar, afişler, sözlü tarih kayıtları vb. türünden tüm belgelerin toplandığı bir kütüphane ve arşiv merkezi olarak işlev görüyor. Ayrıca kadın konulu bibliyografyalar, kataloglar hazırlıyor, belgeleri koruduğu gibi bu belgeleri kayda da geçiriyor. Kadın sözlü tarihinin, kadın

konulu arşivciliğin, bibliyografyaların, tıpkıbasımları Türkçe yayınlanan Osmanlı kadın dergilerinin yanı sıra konulu ajandalar yayınlanıyor, kadın tarihine ilişkin bilimsel ve popüler toplantılar düzenleniyor. Ayrıca, 2011’de, İstanbul Kadın Kültür Vakfı, 2012’den beri sanal ortamda var olan kadın müzesini açmak için kuruldu. Kadınların biyografileri ve eserleri müzenin internet sayfasına konuldu, Önemli sergiler ve uluslararası sempozyumlar düzenlendi.

M-: Peki sen, bizi konferanslarında, yazılarında tanıtırken neler yaşadın?

S-: Sizlerin hareketinizi 90’ların başında yaptığım konferanslarda dillendirmeye başladığımda bir feminist akademisyen arkadaşımın itiraz gelmişti. Bir türlü onları, yani sizleri feminist olarak görmek istemiyorlardı. O zaman anlamadığım bu tavrı yıllar geçtikten sonra anlamlandırabilecektim. Bağımsız düşünme öyle kolay gelişmiyor herhalde. Nasıl ki üzerimize milliyetçilik, sosyalizm, cinsiyetçilik gibi ideolojiler tesir ediyorsa, aldığımız eğitimin bize öğrettiği bilimsel bakış da etkili olabiliyor. ABD ya da Britanya’daki toplumsal hareketlerin yapısı, içeriği, araçları, içselleştirilmiş ön kabuller doğuruyorsa, bu kabuller üzerinden öteye giden bir bakışı elde etmek de o denli zorlaşabiliyor. Bu yüzden bizler kendi tarihimize bakarken, geçmişte Batıdaki gibi bir sufrag hareket bulamadığımız gerekçesiyle kendi kadın hareketimizi aramayı uzun süre düşünemedik.

S-: Ben Beyaz Konferanslar’ı çok merak ediyorum. İstanbul’da 1911 yılında çıkan *Kadın* dergisinde 8 konferans metni okudum. Bunlardan üçünü Türkçeye çevirdim ve yayınladım.²⁸ Sen katıldın mı bu konferanslara Mehpare?

M-: Teyzem bu konferansları hiç kaçırmadı. Fatma Nesibe Hanım’ın Fatih’teki bir konakta verdiği konferansların ben ikisine katılabildim. İkisinden de çok etkilenmiştim.

S-: Beyaz Konferanslar döneminde hayli ilgi görmüş anlaşılın. İlk konferansta 250 olan katılımcı sayısı 300’e çıkmış. Fatma Nesibe Hanım, bizim bugün üzerinde durduğumuz sorunları o dönemde öfke ile dillendirmiş, hesap sormuş, itiraz etmiş, açık etmiş. Nesibe Hanım konferanslarında nelerden bahsediyordu?

²⁸ S.Çakır, “Kadınlığın İlk Tarihi Şikayeti: Beyaz Konferanslar”, **Tarih-Toplum**, Mart, 2003, ss. 40-47; S. Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, ss. 117-125; S. Çakır, Osmanlı Kadını Bilinçlenme Yolunda: Beyaz Konferanslar” **Tarih Toplum**, Mart 1994.

M:- İstersen bu konferanslardan birine giderek oradan uzun bir nakil yapayım. Fatma Nesibe Hanım bize şöyle sesleniyordu:

"Hanımlar! size, bütün kadınlık, hatta topraklarında müebbeden susan dudaklar nâmına teşekkürler ederim. Görüyorum ki, hiçbir iskemle boş kalmamış. Demek ki iki kat, üç kat davete icâbet edecek münevver dimağlarımız, hemşirelerimiz var. Oh! Bu ne kadar mes'ud beşâretidir [müjde]. Demek, takibettiğimiz kararlı yol için, hiç olmazsa meydandaki hesapla, iki yüz elli meş'ale var. (...) Diyorlar ki: 'Kadınlar, hangi haktan bahs ediyorlar? Hakları varsa hilkatten istesinler! Ondan şikâyet etsinler!.. Onları ma'nen, maddeten za'if ve kâbiliyetsiz yaradan biz değiliz a! Kuvvetlinin za'ife galebesi! Sonra, muvâzene kâinâtın en büyük kanunu imiş; pek güzel. Fakat bu nasıl muvâzenedir? Nasıl muvâzenedir ki: Birinde nâ-mütenâhi bir sıklet ve kuvvet, diğesinde yine nâ-mütenahi bir za'af ve sükût... Muvâzene; tevâzün [denklik] demekse, bizi bağlayan zincirleri çözsünler... Zindanları açsınlar... O zaman... Ah, o zaman, kâinâtın bu kânun-i bülendine biz de boyun eğerez." Felaketlerimizin esâsını eski zamanlarda o zehirli günlerde, o budala validelerimizde aramalıyız. Onlar merhamet etmişler; şefik [şefkatli, merhamet eden] olmuşlar; sulhperver olmuşlar; gürültüden hoşlanmamışlar! Ah, bu ne kadar kör bir siyâsettir! Basdıkları yerlerin bir uçuruma müntehâ [sonuç] olacağını takdir edememişler; bir an zevk için, âdi, mülevves [kirlili] bir zevk hâtırı için ibzal [savrulma, bol bol harcanma] olunuveren riya ve müdâhaneler [dalkavukluk] ile avunmuşlar! Fakat yârabbi, buna mukabil, ne kadar tahammül edilemez meşakkatler, hiçbir hakka tekâbül etmeyen ne kadar vezâifle mecbur olmuşlar; ve bugünkü şu elim vaziyeti teyid etmişler! "Bugün kadın nedir? Erkeklerin kadınlara karşı meşhur-ı âlem olan nezâketlerine rağmen, sorarım, bir 'alet-i zevk', bir 'çocuk makinesi', 'tatlı bir et'ten başka bir şey mi?"

S: Anlaşılan içinde olduğunuz harekette birbirinize güveniyor, hayli de destek buluyordunuz. Peki, tüm bunları icra ederken hiç kalbinizin kırıldığı, hayal kırıklığına uğradığımız durumlar yaşandı mı?

M: Olmaz mı? Aliye Esad Hanım'ın bir erkek gazetesinde yayınlanan yazısını okuduğunda teyzemin çok üzülüğünü görmüştüm. Ben de üzüldüm tabii. Aliye Esad Hanım, yazısında, *Kadınlar Dünyası*'ndaki yazıları erkeklerin yazdığını iddia ediyordu. Üstelik kendisine nasıl bir tepki göstereceğimizi kestiremedik. Cevabımızı 6 Mayıs 1921'de, Kadınlar Dünyası imzasıyla, "Erkeklerden Ziyade Erkekler" başlığı ile verdik. Şöyle diyorduk:

"Aliye Esad adlı bir kadının, bir "erkek" gazetesinde "bir erkek, hatta yalnız erkek değil, mutaassıp ve kadın hakkını inkâr eden bir erkek

lisani"yla yazdığı yazıyı okuduk. Artık tehlike kalmamış demektir. Çünkü tenkit çarpışması içine sokulabilecek sözlerin hepsi söylendi. Biz şimdi Aliye Esad Hanımefendi'yi son mermisini kullandıktan sonra kollarını kavuşturup oturan bir topçu çavuşuna benzetiyoruz... Hanımefendiyi aleyhimizde bu kadar coşturan saik acaba nedir? Kadınlığı müdâfaa ve siyaneti mi? Hiç zannetmiyoruz. Çünkü kendileri bu hususta şimdiye kadar küçük bir zahmete katlanmak fedakârlığını bile göstermediler. Filvaka' kendileri -yanılmıyorsak- bir mektepte muallimedirler. Fakat bilmeyiz bu vazife ile büyük kadın mücadelesine feyyaz bir surette iştirak ettiklerini iddia edebilirler mi? *Kadınlar Dünyası*, dokuz seneden beri ismini taşıdığı zümrenin hakkını ve menafî'ini o zümreye yakışacak vakar ve metanetle yapıyor. "*Kadınlar Dünyası*'nın heyet-i tahrîriyyesinde [yazı işleri heyeti] erkeklerin bulunmasına imkân yoktur. Posta ile gelen makaleler arasında, sahipleri böyle kadınlaşmış olanları varsa *Kadınlar Dünyası* bunları hüsn-i kabûlden başka ne yapabilir? Mesela Aliye Esad Hanım pek yakışık aldığı bu tenkitnamelerini herhangi bir erkek imzasıyla göndermiş olsalardı, neşredenlere ne diyebilirdik? Münderecatın kıymet-i vaziyetleri hakkındaki tenkitlerde, bu tarzda yapılamayacağını hanımefendi hemşiremiz herhâlde bilirler. Bu görüş ve düşünüş farkıdır ki Aliye Esad Hanımefendi'ye yazılarında kadınlıklarını unutturmuştur. Eğer Aliye Esad Hanım kalemlerini ellerine aldıkları vakit bir kadın olduklarını unutmamış ve hissiyatlarını muhafazakâr bir erkek taassubuyla bulandırmamış olsalardı; tenkitlerinde belki de bilmeyerek erkeklerden fazla erkeklik göstermezlerdi."

M-: Peki, bu süreçte senin de bizimkine benzer hayal kırıklıkların oldu mu?

S-: Olmaz mı? Kadınlar için, sınırlı imkânlarla canla başla mücadele ederken kadınları dışlayan onca yapıya ve söyleme itiraz ederken hiç beklemediğimiz yerlerden gelebiliyor saldırı. Biliyor musun? Size yöneltilen suçlamanın aynısına 1999 yılında ben de muhatap oldum. Üstelik bunu feminist hareketteki bir kadının yapması çok acıtmıştı beni. *Kadınlar Dünyası* dergisinin erkek feminizmin bir ürünü olduğunu, yazarlarının kadın adını kullanan erkeklerden oluştuğunu iddia etmişti. Üstelik benim adımla da zikrederek erkekleri kadın olarak gösterdiğim için tarihi bulanıklaştırdığımı söylüyordu²⁹ Sizleri düşündüm. Bu iddianın yüzyıl geçse de yapıldığını duyduğunuzda sizdeki kırgınlığın nasıl olabileceğini tahayyül bile edemezdim. *Tarih Toplum* Dergisi'nde yayınlanan bu yazıya iki ay sonra

²⁹ Yaprak Zihnioglu, "Bir Osmanlı Türk Kadın Hakları Savunucusu Nezihe Muhittin", *Tarih Toplum Dergisi*, Mart 1999.

yanıt kapsamında bir makale yazdım. Koyduğum başlık “ Kadın Tarihi Nasıl Bulanıklaştırılır?” idi. Aynı kişi bu kez bir feminist yayın olan *Pazartesi* Kasım 1999’da bu iddiayı tekrarlayınca bu kez oraya sizin Aliye Esad Hanım’a yanıt verirken kullandığınız “Erkeklerden Ziyade Erkekler!” başlığını koydum.³⁰ Yaprak Zihnioğlu’na bu yazıları yazdıran nedenleri bilemem. Üstelik bu feminist hareketteki arkadaşımın yüksek lisans tezi kadın tarihi üzerine idi. Nezihe Muhittin’i ve dönemini, daha sonra Metis Yayınlarından çıkacak olan *Kadınsız İnkılap* isimli yetkin eseriyle ortaya koymaya çalışıyordu.³¹ Tarihimizde unutulmuş hatta unutturulan bir kadını, Nezihe Muhittin’i öne çıkarırken, onun döneminde yaşamış diğerlerine tam da ataerkil söylemin bakışıyla bakıyor ve onları değersizleştiriyordu. Hatta onlarla birlikte beni de... Bunu neden yaptığını düşündüm. Zira feminist herhangi birinin kadınların bu türden yaftalanmalarına pirim vermeyeceğine inancım tamdı. O günlerde bunun nedenini anlamamıştım. Ama 2013’te profesörlük dosyamı hazırlarken 1994 yılında yazdığım bir makaleye göz atınca gözümdeki perdeyi aralayabildim. Makalem Ulviye Mevlan ve Nezihe Muhittin üzerine idi. İki kadını anlatmış, birinin Osmanlı, diğerinin Cumhuriyet’in koşulları çerçevesinde kadın hareketinin simge isimleri olarak göstererek ayrı ayrı ikisinin de tarihte yerlerini almaları gerektiğini vurgulamıştım.³² Makalem bir yerinde, 1931 yılında yayınladığı döneminin kadın mücadelesini kendisini başrole koyarak anlattığı *Türk Kadını*³³ isimli kitapta, Nezihe Muhittin’in, aynı dönemde yaşadığı kadınları ve özellikle de *Kadınlar Dünyası*’nın sahibi ve başyazarı Ulviye Mevlan’ı nasıl tarihten sildiğine işaret etmiştim. Kadınları tarihten sadece erkeklerin silmeyeceğini, aynı çevrenin içinde olma, sınıf, etnik vb. unsurlarla kadınların da birbirlerini görünmez kılacağına hesaba katılmasını gerektiğini ifade etmiştim.

M-: Nezihe Muhittin, kadınlar için çok şey yaptı ama ona kırgınlığım hiç bitmeyecek. 1931’de yazdığı *Türk Kadını* isimli kitapta, Nezihe Muhlis adıyla yazılarını yayınlattığı dergimizi, cemiyetimizi ve dolayısıyla bizleri küçümsedi. Aşağıda olduğu gibi iyi tanıdığı Ulviye Mevlan’ı da kocası üzerinden yok saydı: “Mevlanzade tarafından tesis edilip müessirlik sıfatı okuma/ yazması bile olmayan haremine izafe edilen Müdafaa-i Hukuk-u

³⁰ Serpil Çakır, “Erkeklerden Ziyade Erkekler” *Pazartesi Dergisi*, Aralık 1999, ss. 22-23.

³¹ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

³² Serpil Çakır, “Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan, Nezihe Muhittin”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, no 46, Ekim 1997.

³³ *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931* (yayına hazırlayan: A. Baykan ve B. Ötüş-Baskett), İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Nisvan Cemiyeti'nden bahsetmek ihtiyacını bile duymuyorum. Biri Nezihe Yaşar, diğeri bir muallim hanımdan (İsmini bildiği halde, Aziz Haydar'ı zikretmiyor) ibarettir. Bu cemiyet çok ömürlü olmamıştı. Hiçbir şey yapmadan ademe karıştı.” Ama şu yanlış anlaşılmasın. Üzerinde ehemmiyetle durmak isterim ki, Nezihe Muhittin Kadınlar Halk Fırkası'nı 1923'te kurduğunda hepimiz ona çok umut bağlamıştık.

S-: Bahsettiğin bu konuya ben de az önce bahsettiğim “Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan ve Nezihe Muhittin” başlıklı yazımda değinmiştim. Aslında, bazı kadınların bazı kadınları görmezden gelme, tarihte görünür kılmama, hatta yok sayma durumunu günümüzde de yaşıyoruz. Kadın tarihine ve tarih yazımına ilişkin onca literatür ve çalışmaya rağmen bunları deneyimlemek ziyadesiyle hayal kırıklığı yaratabiliyor. Cumhuriyet'in ilk yıllarının önemli gazetecilerinden Sabiha Sertel de eserlerinde gazete yazılarında kadınları öne çıkarmaz. Kadınların derdini yazar, sözcü olur. Çok da güzel yazar ama kadınlara destek vermez. Günümüzde kadın çalışmaları, kadın tarihi gibi alanlarda ürün veren bazı kadınlar da referanslarında ya da düzenledikleri sergi ya da kitap çalışmalarında bilimsel çalışma yöntemi ve etik ilkeler rehberliğinde ilerlemeyi tercih etmeyebilir, kadınların yokluğuna katkı verebilirler. Feminist yöntem ve feminist bilgi teorisi bize bunun tersini söylese de dışlanmayı türlü biçimlerde halen akademide de bireysel olarak türlü biçimlerde deneyimleyebiliriz. Bu yok sayılmada iktidar konusu en temel meseledir. Belli bir alana tahakküm etmek ve iktidarı paylaşmayı istememek can alıcı husustur. Kadınlara zarar veren rekabet, o dönem de var bugün de var. Bunu bir metaforla anlatmak isterim. İktidarı bütün bir çikolatalı kek olarak düşünürsek, içinde yaşadığımız patriyarkal eril düzende, kadınlara bu bütün kekin sadece üç dilimi ayrılmış. Bazı kadınlar bu üç dilime razı olur ve daha sonraki her şey bu sınırlı payın nasıl kapılacağı etrafında geçer. Bu payı artırmak için ele ele vermek, dayanışmak yerine, rekabetin yıpratıcı yoluna girilir. Çünkü bunu yapmak çok da kolaydır. Bedelsiz ve zahmetsizdir. Ama diğerlerine, özellikle iktidarın dışında olanlara zarar veren bir durumdur. Kız kardeşlik ilkesi işte bu yüzden vardır feminizmde. Ancak bu ilkeyi teorik olarak bilmek yetmiyor; çaba harcayarak, bilimsel, etik ilkelere de uyarak hayata geçirmek gerekiyor.

M-: Tüm olumsuzluklara, kadınları tarihten silen tüm unsurlara rağmen yine de benim inancım bizden sonra gelen kadınlara tam. Mirasımızın devralınacağına ilişkin inancım da...

S-: Buna benim de inancım tam. Mehpere biliyor musun? Ulviye Hanım'a karşı yürütülen tarihten silinme çabasını fark etmek beni hayli etkiledi. Bu yüzden onu herkese tanıtmayı gaye edindim. Onu görünür kılmanın yolu görsel olarak varlığını göstermekten geçtiği için araştırma sürecimde tanıştığım yeğeninden rica ederek onun evinin duvarında bulunan devasa yağlı boya resminin fotoğrafının 2006'de Kadın Eserleri Kütüphanesi'ne bağışlanmasını sağladım. Ulviye Mevlan'ın bu görselle kütüphane duvarlarından okurlara gün ve gün kendini hatırlatıyor. Kasım 2019'da National Geographic Türkiye Kadın Özel sayısında, Ulviye Mevlan'ın aynı görselini, Selma Rıza, Suat Derviş gibi öncü kadınlarla birlikte kullanarak kapağa taşıdık. Kapakta, Türkiye'de Kadın: 200 Yıllık Mücadelenin Öyküsü ifadesi yer aldı.³⁴ Ayrıca, Orta ve güney Avrupalı feminist hareketin öncülerini bir araya getiren feminist sözlükte Fatma Aliye ve Nezihe Muhittin ile birlikte Ulviye Mevlan'a yer verilmesini de başardık³⁵. Bu sözlüğün Türkiye koordinatörlüğünü üstlenmiştim. Ana bilim dalımdan meslektaşlarım yakın dönemin örneklerini yazdılar. Bu yayının internet erişimine açık olması sayesinde, bu metinlere ulaşan Hataylı gazeteci/ yazar Vasi Köse'nin daveti sayesinde 28 Mayıs 2008'de Ulviye Mevlan'ın mezarının ve Kütüphane'sinin bulunduğu Antakya Kırıkhan'a gitmek, orada bir konferans vermek³⁶ ve Ulviye Hanım'ın adına açılan kütüphane raflarına, teşekkür ve minnettarlığımı belirterek imzaladığım *Osmanlı Kadın Hareketi* kitabımı ellerimle koymak, yıllar sonra bir hayalimin gerçekleşmesi anlamına da geliyordu.

M-: Bunları duymak beni ziyadesiyle mesut etti. Ulviye Hanım'ın ruhu da şad olmuştur. Mücadelemiz takip edilmiş, bizden sonraki kuşaklara nakledilmiş, tüm dünyaya tanıtılmış, tarihe kaydedilmiş, koca bir tarih disiplini değişirmiş, kadın tarihi yazımını ortaya çıkarmışsınız. Son olarak sen kadın tarihçisi olarak ne söylemek istersin?

³⁴ Bu sayıya Türkiye'deki öncü kadınlardan bazılarını fotoğraflarıyla tanıtan kısa bir yazı ile katkıda bulundum. <https://dmags.net/yayinlar/national-geographic-turkiye/kasim-2019/11367> Dergi editöründen aldığım bilgiye göre derginin yayınlandığı ülkeler arasında bu Türkiye sayısı tirajda tavan yapmış.

³⁵ Serpil Çakır, "Ulviye Mevlan (1893–1964)"; Fatma Aliye (1862-1936" ve "Nezihe Muhittin (1889-1958)" maddeleri (içinde) **A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms. Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries**, (der.: Francisca de Haan, Krassimira Daskalova and Anna Loutfi), Budapest and New York: Central European University Press, 2006.

³⁶ <https://www.iskenderun.org/haber-osmanli-da-ilk-kadin-hareketi-anlatildi-8554.html>

S-: Kadın tarihine ilişkin farklı sosyal bilim dallarından beslenen geniş bir yelpazede çok sayıda eser ürettik. Feminist tarih yazımının açtığı yolda ilerleyerek, tarihin, sosyal bilimlerin eril iktidara hizmet eden yapısını kırmaya çalıştık, hatta bu yapıyı dönüştürdük. Bizden sonraki feminist kuşaktan Tuba Demirci, Pelin Pınar Yelsalı Parmaksız, Gülhan Balsoy, Lerna Ekmekçioğlu, Melisa Bilal, Başak Tuğ, Ebru Aykut, Müge Telci, Seçil Yılmaz gibi genç araştırmacılar, türlü konulardaki eserleriyle bu alanı zenginleştirdiler. Türkiye’deki bu üretimi “Kadın Tarihi Araştırmaları Türkiye Bibliyografyası” başlıklı bir makalemde şu alt başlıklarla çalışma örnekleri üzerinden göstermeye çalıştım: Kadın tarihi yazımı; kadın sözlü tarihi/ bellek çalışmaları; kadın hareketi tarihi/ kadın dernek ve vakıfları/ kadın dergileri; gündelik hayatta kadınlar (evlilik, aile, mutfak, giysi, cinsellik, dolaşım, yoksulluk, suç); kurumlarda kadınlar (eğitim, hukuk, din, medya, edebiyat, resim sanatı, tiyatro, sinema, spor, çalışma hayatı, siyaset); siyasal ve toplumsal kurgularda kadınlar: (modernleşme, milliyetçilik); (annelik, evlatlık, erkeklik); biyografik eserler; otobiyografik eserler; feminist arşivcilik; kadın konulu bibliyografyalar.

Günümüzde erkek egemenliğine karşı mücadele eden kadınların, geçmişte yaşamış kadınlarla ortaklık içinde olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle, kendi dönemlerinin toplumsal şartları içinde baskılara itiraz eden, direnen, seslerini duyurmak için dergiler çıkaran, dernekler kuran, yazı yazan kadınlarla günümüz kadınları arasında bağ kurulmasını önemsiyorum. Çünkü geçmişte verilen kadın hakları mücadelesi bizim bugünkü mücadelemizin de hafızasıdır. Geçmişteki deneyimi ve bilgiyi, ancak bugün kazandığımız bilinçle yorumladığımızda bu hafızayı oluşturabiliriz. Öyleyse, dergilerde, romanlarda, bilimsel eserlerde ürün veren tüm kadınlarla yeni sohbetler yapmanın yollarını bulalım; tanışalım, tanıştıralım.